

Коваленко О. Ю.,
*аспірант кафедри адміністративного та кримінального права
 юридичного факультету
 Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВІДНОСИН В ІНТЕРНЕТІ

FEATURES OF LEGAL RELATIONS ON THE INTERNET

Стаття присвячена дослідженню відмінних ознак правовідносин, пов'язаних із функціонуванням мережі Інтернет. Розглянуто доктринальні підходи щодо виділення основних особливостей інтернету у правовому аспекті. Запропоновано напрями вдосконалення правового регулювання інтернет-відносин.

Ключові слова: *мережа Інтернет, інтернет-відносини, специфіка правовідносин.*

Статья посвящена исследованию отличительных признаков правоотношений, связанных с функционированием сети Интернет. Рассмотрены доктринальные подходы относительно выделения основных особенностей интернета в правовом аспекте. Предложены направления совершенствования правового регулирования интернет-отношений.

Ключевые слова: *сеть Интернет, интернет-отношения, специфика правоотношений.*

The article is devoted to the study of the distinctive features of legal relations connected with the functioning of the Internet. The doctrinal approaches regarding the identification of the main features of the Internet in the legal aspect are examined. Areas for improving the legal regulation of Internet relations are proposed.

Key words: *Internet, Internet relations, specificity of legal relations.*

Сучасні суспільні відносини складаються під впливом науково-технічних досягнень, чимало яких є результатом розробок вчених ХХ ст. Серед таких досягнень важливе місце займає мережа Інтернет. Вона виникла як засіб забезпечення зв'язку між службовцями Міністерства оборони США у 60–70-х рр. ХХ ст., але пізніше сфера користувачів інтернетом стрімко розширюється і швидко перетворюється на масове соціальне явище, що спричиняє наслідки як правового, так і соціально-економічного характеру.

Будучи, по суті, принципово новим інститутом суспільного життя, інтернет поставив перед правовою наукою цілий комплекс питань. Виникла необхідність переосмислити правову доктрину з урахуванням наслідків функціонування мережі. Серед них – проблема визначення поняття «інтернет» та його особливостей, меж правового регулювання мережі, питання юрисдикції по спорах, що виникають із мережевих відносин, питання кваліфікації угод і правопорушень, скоєних в інтернеті, та безліч інших. Питання правової природи інтернет-відносин є одним із найбільш дискусійних в інформаційному праві.

Дослідженню особливостей правовідносин у мережі Інтернет останнім часом приділяють увагу як закордонні, так і вітчизняні учені. Зокрема, цьому питанню присвятили наукові праці А.В. Глушков, Д.В. Грибанов, В.М. Жернова, В.А. Копилов, О.Б. Леанович, І.М. Рассолов. Варто відзначити наукові дослідження українських учених, як-от: О.А. Присяжнюк «Основи концепції правового регулювання інтернет-відносин в Україні» [1], К.С. Шахбазян «Міжнародно-правові основи регулювання відносин в мережі Інтернет» [2], М.М. Дутов «Правове забезпечення розвитку електронної комерції» [3], О.Р. Шишка «Приватно-правові відносини та специфіка їх розвитку в мережі Інтернет» [4],

К.В. Шурупова «Перспективи удосконалення правового регулювання доступу і розповсюдження інформації за допомогою мережі Інтернет» [5].

Проблематика встановлення специфіки інтернет-відносин формується ще на етапі визначення інтернету як суб'єкта чи об'єкта права. Загалом інтернет не можна визначити як об'єкт права, адже не існує одного конкретного власника мережі, також не існує суб'єкта, який би контролював чи керував більшою її частиною. Але для структур, які можуть змінювати характеристики підключення, а також мати певний вплив на інтернет з технічного боку, він є об'єктом права. Визначити інтернет як суб'єкт правовідносин майже неможливо. Хоча представники найбільших мереж об'єднані в кілька організацій так званої «інтернет-спільноти», вони не є органами управління мережею. Подібні організації займаються здебільшого реєстрацією так званих вузлових комп'ютерів, поєднаних між собою точками з'єднання, і доменних адрес або імен, погодженням технічних стандартів обміну даними, з'єднанням мереж тощо. Тобто вони займаються забезпеченням технічного функціонування мережі, а не управлінням організацією.

Інтернет не має ознак, які властиві юридичним особам. Мережа не має організаційної єдності, не інкорпорована в жодній з країн світу і не є міжнародною організацією. Інтернет не має власного відокремленого майна, бо його матеріальні та інформаційні ресурси належать на праві власності різним суб'єктам. Інтернет не може мати самостійні права та нести обов'язки, адже за кожними правовідносинами, що виникають під час роботи в інтернеті, стоїть конкретний правоздатний суб'єкт. Отже, все вищезазначене підтверджує, що інтернет не може бути суб'єктом права.

Інтернет – це глобальна інформаційна система, яка не має державних кордонів, і тому є новим яви-

щем у світовому співтоваристві. Мережа виступає центром для створення й застосування нових програмних технологій, що робить її об'єктом бурхливого розвитку в майбутньому. Інтернет-відносини – це специфічні відносини, які виникають під впливом норм міжнародного та інших галузей права, міжнародних договорів, рішень судів щодо поведінки людей і організацій у цьому середовищі. Особливість «електронних правовідносин» полягає в тому, що, залежно від характеру інформаційного впливу на ці відносини, вони можуть бути як інформаційними, так і морально-етичними правовідносинами.

Інтернет-відносини як новий тип суспільних відносин виникають і припиняються у кіберпросторі. Ці відносини не є правовими або фактичними, вони являють собою соціальні зв'язки особливого правового, інформаційного та технічного характеру.

Характеристика окремих деталей інтернет-відносин дає змогу виявити основні проблемні питання щодо специфіки здійснення правовідносин у даній сфері. А.В. Незнамов у своєму дисертаційному дослідженні проводить класифікацію зазначених аспектів:

- суб'єкт правовідносин;
- доменні імена;
- суб'єктний склад;
- технічна особливість [6, с. 13].

На нашу думку, всі суб'єкти інтернет-відносин можуть бути розподілені на три групи: пред'явники контенту, постачальники контенту (провайдери) та клієнти.

До першого виду – пред'явників контенту – можуть належати як величезні корпорації (Google, Microsoft), так і будь-яка людина, яка створила свій сайт.

Суб'єкти другої категорії забезпечують зв'язок користувачів із серверами, тобто вони є посередниками між іншими двома вказаними видами суб'єктів. Це юридичні особи або фізичні особи-підприємці, які мають ліцензію Національної комісії, що займається державним регулюванням у сфері зв'язку та інформатизації, на надання відповідних онлайн-послуг, включаючи зберігання файлової інформації, поштове обслуговування тощо.

До третьої категорії належать фізичні або юридичні особи, які використовують інтернет для власних потреб (реклами, укладення угод, замовлень тощо). Специфічним для цієї категорії суб'єктів є те, що вони можуть перебувати в різних частинах світу.

Правова культура суб'єктів інтернет-відносин постає як частина правової культури інформаційного суспільства, що характеризується рівнем правосвідомості, правопорядку і законності в усіх сферах суспільного життя, зокрема в інформаційній сфері, включаючи інтернет.

Ще одна із особливостей інтернет-відносин полягає в тому, що права і обов'язки, що виникають в їх суб'єктів, забезпечені, в першу чергу, доброю волею сторін і тільки потім державним примусом.

Суб'єктний склад в «електронних відносинах» досить часто є складним, адже користувач входить

у мережу завдяки діяльності провайдера (особа, що надає інтернет-послуги), доменне ім'я реєструється третьою особою – реєстратором, а самостійним суб'єктом є власник адреси сайту, який власником самого сайту може і не бути.

У частині суб'єкта специфікою структурних елементів інтернет-відносин, як зазначає Н.А. Дмитрик, є:

- складність ідентифікації учасників правовідносин у мережі;
- неможливість чіткого визначення дієздатності особи – учасника відносин;
- велика кількість наявних віртуальних організацій;
- використання програм-роботів, які надають можливість вступати у відносини автоматично;
- неможливість визначити місцезнаходження сторін (суб'єктів), що зумовлює можливі проблеми з вибором права, яке необхідно застосовувати, а також із реальним виконанням обов'язків;
- залежність відносин між безпосереднім власником інформації та її споживачем (користувачем) від відносин із провайдером інтернет-послуг;
- електронний характер документообігу в мережі, що зумовлює необхідність застосування суб'єктами спеціального програмного і матеріально-технічного забезпечення [7, с. 14–16].

Складним аспектом врегулювання інтернет-відносин є територіальний критерій, адже суб'єкт, який здійснює так звану підприємницьку діяльність в інтернеті, дуже часто не має ані офісу, ані персоналу, і єдиними ознаками, які зможуть виступати ідентифікаторами його територіальної належності, будуть адреса інтернет-сайту та веб-сервера, що є ознаками провайдерів першого рівня (ua, ru тощо). Але може виникнути ситуація, у зв'язку з якою відбудеться проблема територіальної ідентифікації суб'єкта правовідносин, наприклад, коли певний веб-ресурс знаходиться у доменній зоні «ru» (умовна прив'язка до території Російської Федерації), а сам сервер, що обслуговує цей ресурс, розташований в Україні. Це підтверджує складність захисту прав шляхом судового розгляду, адже визначення місця розташування сторони часто є неможливим, а обмеженість інформації для її ідентифікації від самого початку унеможливує навіть подання позову. Хоча розроблений ряд заходів для ідентифікації особи в мережі вже є, але, незважаючи на це, зловмисники часто порушують основні вимоги щодо реєстрації своєї діяльності в мережі Інтернет.

Звертаючи увагу на специфіку інтернет-відносин, варто охарактеризувати доктринальні підходи з даного питання.

Юридична специфіка «електронних правовідносин», на думку А.В. Глушкова, найбільш яскраво проявляється у:

- неможливості чітко визначити статус мережі (сюди ж відносять і спір про те, є інтернет суб'єктом або об'єктом права);
- структурних елементах інтернет-відносин;
- доказуванні складу правопорушення, здійсненого в інтернеті;

– регулюванні комерційної діяльності [8, с. 12].

Мінливість майже всіх цих особливостей робить складним процес доведення тих чи інших обставин й ускладнює функцію збору та забезпечення доказів, визначення їх належності та допустимості. Все це зумовлює появу великої кількості перешкод на шляху здійснення цивільно-процесуальної діяльності і процесу доказування.

Як зазначає Л.В. Горшкова, «складність застосування територіальних критеріїв до діяльності у мережі Інтернет полягає в тому, що суб'єкт, який здійснює комерційну діяльність в інтернеті, може не мати ані торгового приміщення, ані офісу, ні складу, ні персоналу, і єдиними його ознаками, які зможуть виступати ідентифікаторами його діяльності, будуть адреса інтернет-сайту та веб-сервера» [9].

На думку С.В. Петровського, однією з проблем, яка виникає під час надання інтернет-послуг, є правове регулювання виключних прав на адресу (доменне ім'я), яка ідентифікує інформаційний ресурс у мережі й пов'язує його з правами на товарний знак та фірмову назву. «Специфіка мережі Інтернет проявляється в тому, що кожен інтернет-ресурс може відноситись до окремої території виключно за рахунок реєстрації доменного імені в конкретному сегменті мережі», а це, в свою чергу, може означати те, що реєстрація веб-сайту за ознакою доменного імені ще не значить фактичне його розташування в певному регіоні, що може бути визначено наперед в його адресі [10, с. 20–21].

На наш погляд, усю сукупність правовідносин, пов'язаних з інтернетом, можна звести до основних видів, що мають свій специфічний предмет:

1) правовідносини, що реалізуються у зв'язку з використанням інтернету;

2) приватні правовідносини матеріального (електронні платежі) і нематеріального характеру (міжперсональна комунікація), що здійснюються через інтернет, зокрема в соціальних мережах;

3) публічні правовідносини, пов'язані з наданням адміністративних (управлінських) послуг державою приватним особам (електронне урядування тощо) і виконанням державою правоохоронних функцій (відповідальність за правопорушення в інтернеті);

4) публічні правовідносини, пов'язані з управлінням інтернетом.

Якщо перші три види правовідносин реалізуються в кіберпросторі і регулюються національним і міжнародним приватним правом, то останній зі згаданих видів правовідносин має змішаний характер, адже здійснюється як у віртуальному середовищі, так і поза кіберпростором. Це пов'язано з тим фактом, що в правовідносинах з управління інтернетом беруть участь як суб'єкти міжнародного приватного права (фізичні та юридичні особи національного права, а також транснаціональні корпорації), так і

міжнародного публічного права (держави, міжнародні організації).

Загалом структура інформаційних правовідносин у віртуальному середовищі інформаційної сфери аналогічна їх структурі в матеріальному середовищі. Однак їх особливості визначаються властивостями подання та обігу інформації в інтернеті.

Підсумовуючи вищевикладене, підкреслимо, що інтернет не може бути ані суб'єктом, ані об'єктом, із точки зору оцінки його юридичних властивостей, але він, однозначно, потребує правового регулювання. Адже в мережі інтернет існує величезна кількість проблем, які необхідно вирішувати саме на законодавчому рівні, щоб передбачити санкції за порушення правил користування мережею. Особливо важливим, на нашу думку, є законодавче регулювання порядку створення веб-сайту (необхідно зобов'язати особу, яка бажає створити сайт, надавати свої персональні дані). Дана процедура здатна полегшити процес ідентифікації власника сайту та, відповідно, зменшити складність визначення територіального місцезнаходження суб'єкта, який здійснює підприємницьку діяльність в інтернеті.

Ми погоджуємося з думкою К.В. Єфремової, яка визначає: «Нагальної потреби законодавчого закріплення набуває порядок реєстрації доменних імен, що передбачає припинення спроб захоплення доменних імен, які збігаються з торговими марками. У ньому має бути чітко розписано, як караються спроби привласнення товарного знаку або доменного імені» [11].

Проведений аналіз дав змогу встановити такі особливості інтернет-правовідносин, а також спорів, що виникають у цій сфері: важкість визначення правового статусу мережі, складність ідентифікації учасників правовідносин та доказування складу правопорушення, здійсненого в інтернеті, взаємозалежність відносин між власником інформації та її користувачем від відносин із провайдером інтернет-послуг. Невирішеним також є питання застосування територіальних критеріїв до діяльності у мережі Інтернет, а також суб'єктний склад правовідносин.

На нашу думку, однією із найбільш негативних особливостей інтернет-відносин є те, що інтернет видається багатом правовим вакуумом, в якому кожен може робити, що забажає. Насправді ж він являє собою реальність нових інформаційно-комунікаційних відносин у рамках глобалізації. Звичайно, теорія і практика правовідносин в інтернеті потребує подальшого розвитку і модернізації, однак на сучасному етапі одним із базових завдань має стати саме розвінчання ілюзії про «простір поза законом».

Таким чином, подальші наукові дослідження мають бути зосереджені на визначенні оптимальних шляхів вдосконалення правового регулювання інформаційно-комунікаційних відносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Присяжнюк О.А. Основи концепції правового регулювання інтернет-відносин в Україні (загальнотеоретичні аспекти) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень» / О.А. Присяжнюк ; Харківський національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2007. – 163 с.

2. Шахбазян К.С. Міжнародно-правові основи регулювання відносин в мережі Інтернет : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / К.С. Шахбазян ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – 19 с.
3. Дутов М.М. Правове забезпечення розвитку електронної комерції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / М.М. Дутов ; Ін-т екон.-прав. дослідж. – Донецьк, 2003. – 17 с.
4. Шишка О.Р. Приватноправові відносини та специфіка їх розвитку в мережі Інтернет / О.Р. Шишка // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 1085–1090 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_1_174.
5. Шурупова К.В. Перспективи удосконалення правового регулювання доступу та поширення інформації за допомогою мережі Інтернет / К.В. Шурупова // Учёные записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2012. – Т. 25 (64). – № 2. – С. 166–174.
6. Незнамов А.В. Особенности компетенции по рассмотрению интернет-споров: национальный и международный аспекты : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / А.В. Незнамов. – Екатеринбург, 2010. – 13 с.
7. Дмитрик Н.А. Способы осуществления субъективных гражданских прав и исполнения обязанностей с использованием сети Интернет : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.15 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Н.А. Дмитрик. – М., 2007. – 16 с.
8. Глушков А.В. Проблемы правового регулирования интернет-отношений : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.14 «Административное право, финансовое право, информационное право» / А.В. Глушков. – СПб, 2007. – 12 с.
9. Горшкова Л.В. Проблема идентификации субъекта и объекта в сети Интернет / Л.В. Горшкова // «Законодательство и экономика». – 2005. – № 5 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://w.pc-forums.ru/h2154.html>.
10. Петровский С.В. Интернет-услуги в российском-праве / С.В. Петровский. – М. – Агентство «Изд. сервис», 2003. – 272 с.
11. Єфремова К.В. До перспектив правового регулювання інтернет-правовідносин: господарсько-правовий аспект / К.В. Єфремова // Право та інноваційне суспільство: електронне видання. – 2014. – Вип. 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://apir.org.ua/wpcontent/uploads/2014/11/Yefremova.pdf>.